

Critical Studies in Texts and Programs of Human Sciences,
Institute for Humanities and Cultural Studies (IHCS)
Monthly Journal, Vol. 22, No. 3, Spring 2022, 145-161
Doi: 10.30465/CRTLS.2021.32176.1940

A Critical Review on the Syllabus of “Creative Writing” Farhangian University

Fateme Jafarkamangar*

Abstract

Syllabus of the subject as a guideline and determinant policy of each course plays an important role in achieving its goals and competencies. The “Creative writing” course is one of the general courses of Farhangian University at the aim of improving learners’ ability to write fluently and creatively. This study criticizes the existing syllabus and emphasizes obviating shortcomings to achieve the objectives. It is believed with minor changes, especially in the budgeting of existing course contents and the emphasis on high levels of learning, and it is possible to increase learners’ ability to create creative writing genres and to increase writing creativity in general. The statistical population of this study is the student-teachers in the field of educational sciences, the entrance of 1397 in Farhangian University of Mazandaran. The samples are three homogenized groups from among the 9 groups of students in this field. This study is applicable, and it has compared two experimental groups trained with changes in the topic of the control group who was trained exactly according to the topic by incorporating quasi-experimental method. The results showed that the scores of the experimental group in both writing creative literary types and in each element of creativity were significantly improved compared to the control group by emphasizing the need for changes or revision on the existing syllabus.

Keywords: Course Title, Creative Writing, Literary Types, Creativity, Farhangian University.

* Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Farhangian University, Tehran, Iran, f.jafari@cfu.ac.ir, jafarikmangar@gmail.com

Date received: 10-01-2022, Date of acceptance: 26-04-2022

نگاه انتقادی به سرفصل درس «نگارش خلاق» دانشگاه فرهنگیان

فاطمه جعفری کمانگر*

چکیده

سرفصل درسی به‌عنوان راهنما و تعیین‌کننده خط‌مشی هر درس درکنار راه‌بردها، فنون، و روش‌های تدریس نقش مهمی را در رسیدن به اهداف و شایستگی‌های آن درس ایفا می‌کند. «نگارش خلاق» یکی از دروس عمومی مختص دانشگاه فرهنگیان است که با هدف ایجاد توانایی نگارش روان و خلاقانه در برنامه درسی این دانشگاه گنجانده شده است و انتظار می‌رود سرفصلی که برای این درس طراحی شده است، فراگیران را به سمت نگارش خلاقانه هدایت کند. پژوهش حاضر این سرفصل را نقد و برنارسی آن در دست‌یافتن به اهداف درس تأکید می‌کند. هم‌چنین، بر این باور است که با ایجاد برخی تغییرات جزئی، به‌خصوص در بودجه‌بندی مباحث سرفصل و تأکید بر سطوح بالای یادگیری، می‌توان توان‌مندی فراگیران را در خلق ژانرهای خلاق نگارش افزایش داد و خلاقیت نگارشی را به‌طور کلی در آن‌ها بالا برد. جامعه آماری این پژوهش دانش‌جو-معلمان رشته علوم تربیتی ورودی ۱۳۹۷ دانشگاه فرهنگیان مازندران و نمونه آماری سه گروه همگن شده از بین نه گروه دانشجویان این رشته است. پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی است و با روش شبه‌آزمایشی دو گروه آزمایش، که با تغییراتی در سرفصل آموزش دیدند، با گروه کنترل که دقیقاً مطابق سرفصل به آن‌ها آموزش داده شد، مقایسه شده است. نتایج پژوهش نشان داد که نمرات گروه آزمایش هم در نگارش انواع ادبی خلاقانه و هم در تک‌تک عناصر خلاقیت به‌نحو چشم‌گیری در مقایسه با گروه کنترل بهبود داشته است و همین ضرورت تغییر یا بازبینی سرفصل موجود را تأیید می‌کند.

کلیدواژه‌ها: سرفصل درسی، نگارش خلاق، انواع ادبی، خلاقیت، دانشگاه فرهنگیان.

* استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، عضو هیئت علمی دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

f.jafari@cfu.ac.ir, jafarikmangar@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۰/۲۰، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۰۶

۱. مقدمه

برنامه‌ریزی درسی از ارکان تعلیم و تربیت است که در فرایند آموزش نقش بسیار مهمی را برعهده دارد و طراحی سرفصل مناسب برای هر درس عامل مهمی برای رسیدن به اهداف آن درس است.

برنامه درسی به مجموعه‌ای از اهداف، سرفصل‌ها، محتوای دروس، روش‌های تدریس، و ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی گفته می‌شود که باید براساس اصول خاصی تهیه و تدوین شود. برنامه درسی باید شخصیت، استعداد، توانایی، و خلاقیت دانشجویان را در تمام جوانب پرورش دهد (بهرام‌بیگی ۱۳۹۱: ۴۵). اصطلاح سرفصل یا برنامه درسی عبارت است از «طرح یا الگویی سازمان‌دهی شده که آموزگار یا استاد را در اجرای هرچه بهتر فرایند تدریس کمک می‌کند» (بوقس، به نقل از متقی‌زاده و دیگران ۱۳۹۳: ۹۷). سرفصل دراصل سند مکتوب چندصفحه‌ای است که باید اطلاعات مفید درس را معرفی کند و درواقع، طرحی از فعالیت‌های آموزشی است که اهداف و مقاصد یک برنامه درسی و آنچه یک استاد باید در کلاس درس دنبال کند، مشخص می‌کند (بهرام‌بیگی ۱۳۹۱: ۴۵). درواقع، سرفصل هم در تعیین مسیر برای استاد سهم مهمی دارد و هم انتظارات دانشجو را از درس روشن می‌کند. سرفصل‌های کهنه، بی‌انسجام، و به‌خصوص غیرکاربردی علاوه‌براین که سرگردانی استاد و دانشجو را در پی دارد، ساعاتی از برنامه درسی دانشجو را که می‌توانست به مطالب مفیدتر و کاربردی‌تر اختصاص داشته باشد، تلف می‌کند و آرامش دانشجو را برهم می‌زند. در سرفصل آموزشی باید اهداف، پی‌آمدها، و شایستگی‌های درس مشخص باشد، برنامه مرتبط به هر جلسه تعیین شود، و جزئیات برنامه در راه رسیدن به اهداف، پی‌آمدها، و شایستگی‌های مدنظر تنظیم شده باشد.

در کشور ما سرفصل‌های درسی را وزارت علوم یا گروه‌های درسی دانشگاه‌ها اعلام می‌کنند، درحالی‌که در اغلب کشورها این کار برعهده استاد همان درس است و در هر دانشگاهی می‌تواند متفاوت باشد (همان: ۴۶).

دانشگاه فرهنگیان، در جایگاه دانشگاهی که امروزه در داخل کشور وظیفه تربیت معلم را برعهده دارد و با شعار تربیت معلم فکور در سال ۱۳۹۱ کار رسمی خود را به‌عنوان دانشگاه آغاز کرد، با تدوین سرفصل‌های جدید نقطه تحولی را در تربیت معلمان ایجاد کرد، اما به دلیل شتاب‌زدگی در تدوین آن‌ها در جزئیات بسیاری از این سرفصل‌ها انتقاداتی وجود دارد که برنامه‌ریزان آموزشی باید آن‌ها را مدنظر قرار دهند. یکی از این دروس که سرفصل

آن به شدت نیازمند بازبینی است، درس نگارش خلاق است. همان گونه که از نام این درس پیداست، باید مبتنی بر خلاقیت باشد و یادگیری و شناخت انواع متون خلاقانه در آن باید جای خود را به تولید و نگارش نوشته‌های خلاقانه بدهد، اما این که سرفصل موجود چه قدر دانشجومعلم را به سمت این مهم سوق می‌دهد، نکته‌ای قابل تأمل است که به پژوهش نیاز دارد.

این مقاله با رویکردی پژوهشی نقاط ضعف سرفصل موجود را مطالعه کرده است و بر آن است تا با پژوهشی میدانی و شبه‌آزمایشی مغفول‌ماندن بُعد خلاقیت و آفرینش‌گری را در سرفصل کنونی درس نگارش خلاق مشخص کند و با ایجاد تغییراتی در سرفصل و تأکید بر بخش‌هایی که به سطوح بالای شناختی یادگیری مانند تحلیل، ترکیب، و ارزش‌یابی تأکید دارند، میزان افزایش خلاقیت فراگیران را، به‌طور کلی و به تفکیک انواع ادبی و عناصر خلاقیت، بررسی کند و در نهایت، با پیش‌نهاد راه‌کارهایی این درس را به سمت خلاقیت و نوآفرینی سوق دهد. بر این اساس، پژوهش حاضر به دنبال اثبات فرضیه‌های زیر است:

۱. ایجاد تغییراتی در سرفصل موجود درس نگارش خلاق به افزایش خلاقیت و نوآفرینی دانشجومعلم منجر خواهد شد؛

۲. ایجاد تغییراتی در سرفصل حاضر و تأکید بر سطوح بالای شناختی، به افزایش توانمندی دانشجومعلم در خلق انواع ادبی منجر خواهد شد؛

۳. ایجاد تغییراتی در سرفصل حاضر و تأکید بر سطوح بالای شناختی به افزایش نمرات دانشجومعلم در هر چهار مؤلفه خلاقیت از دیدگاه تورنس (Torrance) منجر خواهد شد.

۲. ادبیات و پیشینه تحقیق

پیشرفت علم و تکنولوژی در دنیای امروز هرچند کلید موفقیت و حرکت به سمت عبور از مشکلات است، علم و دانش به‌خودی خود ضامن پیشرفت و تحول نیست، بلکه تفکر خلاق و حل مسائل و مشکلات به روش‌های خلاقانه لازمه تحول و ایجاد نوآوری است. امروزه اهمیت خلاقیت بر کسی پوشیده نیست و مدارس و کلاس‌های درس از مهم‌ترین مکان‌هایی به‌شمار می‌آیند که باید برای شکوفایی آن تلاش کنند.

روان‌شناسان در تعریف خلاقیت هم‌نظر نیستند و به خلاقیت از زوایای گوناگونی می‌نگرند. در گذشته، محور بحث روان‌شناسان از خلاقیت «شخص خلاق یا فرایند خلاق»

بود. امروزه هرچند بسیاری از اندیشمندان به خلاقیت به‌عنوان یک فرایند می‌نگرند، تعریف آنان از خلاقیت مبتنی بر ویژگی «مولدبودن» است (مطهری ۱۳۸۰: ۸۲). خلاقیت مجموعه مهارت‌های شخصی‌ای است که فرد را قادر می‌کند تا روابط جدید را بسازد و به نتایج معنی‌دار دست پیدا کند (Hawthorne et al. 2013). تورنس خلاقیت را به‌طور خاص روند حساس شدن به مشکلات، کمبودها، و شکاف‌هایی که در دانش وجود دارد، جست‌وجوی راه‌حل پس از شناسایی مشکل، حدس‌زدن‌ها، آزمایش فرضیات و احتمالاً اصلاح و آزمایش مجدد آن‌ها، و درنهایت ارتباط‌دادن نتایج می‌داند (Torrance 1965).

خلاقیت تنها در تولیدات علمی و صنعتی معنا ندارد، بلکه دارای جنبه‌های گوناگونی است که یکی از آن‌ها خلاقیت هنری است. خلاقیت ادبی یا نوشتاری نیز در این زمینه می‌گنجد و مانند سایر انواع خلاقیت بر مولدبودن تأکید دارد. در گذشته، خلاقیت را امری ذاتی و موروثی می‌دانستند، درحالی‌که امروزه آن را فراتر از رویکرد درونی به‌حساب می‌آورند و معتقدند که خلاقیت آموزش‌دانی، پرورش‌یافتنی، و تقویت‌شدنی است. کینزی گامن (Carol Kinsey Goman) معتقد است که خلاقیت به‌وجودآوردن ایده‌ای جدید است و تفکر خلاق استعداد ذاتی است که با انسان به‌وجود می‌آید و مجموعه‌ای از مهارت‌هاست که می‌توان آن را آموخت و توسعه داد (عسگری ۱۳۸۹). به‌اعتقاد راجرز (Rogers 1977) نیز خلاقیت تنها یک امر ذاتی نیست، بلکه با آموزش می‌توان خلاقیت را در افراد افزایش داد (سام‌خانیان ۱۳۸۷: ۴۲). معلم می‌تواند با ایجاد موقعیت‌های پویا و با استفاده از شیوه‌های آموزشی خلاق زمینه ظهور خلاقیت دانش‌آموزان را فراهم کند (درزی رامندی ۱۳۹۳). بنابراین، والدین و مربیان می‌توانند مسیر خلاقیت را با آموزش درست برای فراگیران هموار کنند. آموزش درستی که به خلاقیت فراگیران منجر شود، به روش‌ها و الگوهای مناسب و خلاقیت‌محور تدریس نیاز دارد.

امروزه انتظارات زیادی از نوآوری و خلاقیت وجود دارد. تأثیر سن و چگونگی تدریس در رشد مهارت‌های خلاقانه به سهمی مهم تبدیل شده است، زیرا خلاقیت یک کیفیت است که در جامعه امروز جست‌وجو می‌شود. باین‌حال، ایجاد و توسعه ایده‌های جدید آسان به‌نظر نمی‌رسد و مردم اغلب در محیط‌های خلاق مبارزه می‌کنند. خلاقیت کیفیتی ذاتی نیست و به توسعه مهارت‌های استدلال پیشرفته نیاز دارد (Agoguéa 2014). هم‌چنین، خلاقیت تنها یک عنصر نیست و از دیدگاه تورنس سازه‌ای است که چهار عنصر دارد: سیالیت که عبارت است از توانایی برقراری ارتباط بین اندیشه و بیان به‌طوری‌که افراد را

قادر سازد راه‌حل‌های متعددی را برای حل یک مسئله واحد ارائه دهند؛ اصالت ابتکار که توانایی تفکر با شیوه نامتداول و خلاف عادت است و مبتنی بر جواب‌های زیرکانه، غیرمعمول، و تعجب‌آور به مسائل است؛ انعطاف‌پذیری که توانایی تفکر با راه‌های مختلف برای حل مسئله جدید است و الگویی جدید را برای اندیشیدن طراحی می‌کند؛ بسط که توانایی توجه به جزئیات درحین انجام‌دادن یک فعالیت است (Torrance and Goff 1989). بنابراین، برای این که فراگیران ژانرهای ادبی خلاقانه را تولید کنند، باید تمام وجوه و سطوح خلاقیت در آن‌ها فعال شود.

فن نوشتن عبارت است از توانایی نگارش مطالب و معانی ذهنی در قالب الفاظ مناسب بدون معایب دستوری و متناسب با قوانین فصاحت و بلاغت که توسط صاحب‌نظران فنون ادب مقرر شده است (نوری ۱۳۷۳: ۴۹). درواقع، امر نوشتن یک آفرینش و خلاقیت تام است که در یک طرف آن خلق افکار و اندیشه‌ها و در طرف دیگر، خلق و نظم‌بخشی این اندیشه‌ها در قالب‌های زبانی موردنظر قرار دارد. نگارش خلاق نگارشی است که در قالب آن زبان خلق می‌شود؛ یعنی زبان در قالب‌های شناخته‌شده متعارف استفاده نمی‌شود. مصداق بارز نگارش خلاق رمان‌نویسی یا شعر است (مهرمحمدی ۱۳۸۹: ۳۷۲). اگر انتظار داریم دانش‌آموزان از دوره ابتدایی قادر به نوشتن انشا باشند، لازم است چگونگی تفکر به‌ویژه تفکر خلاق را در آنان آموزش و پرورش دهیم (قاسم‌پور مقدم ۱۳۸۹: ۱۰۰۰)، زیرا انشا تنها درسی است که دانش‌آموزان می‌توانند در آن خویش را بازیابند و با تکیه بر قوه ابتکار و خلاقیت هویت خویش را پیدا کنند (یوسفی ۱۳۸۹: ۸۲-۸۳).

هرچند سرفصل درس نگارش خلاق تاکنون نقد و بررسی علمی و دانشگاهی نشده است، برخی از پژوهش‌گران سرفصل سایر دروس یا کتب درسی موجود را ارزیابی و نقد و بررسی کرده‌اند که در این جا به آن‌ها اشاره خواهد شد.

سیدان (۱۳۹۹) در مقاله‌ای سرفصل‌های درس نگارش و ویرایش دوره کارشناسی زبان و ادبیات فارسی را نقد و بررسی کرده است. روش پژوهش در این تحقیق کتاب‌خانه‌ای بوده است. ابتدا، نویسنده به انطباق سرفصل‌های دروس آیین نگارش و ویرایش در دوره کارشناسی با شاخص‌های شورای برنامه‌ریزی عالی وزارت علوم پرداخته است و درنهایت، با بررسی منابع موجود به کارآمدی و انطباق آن‌ها با شورای مذکور اشاره کرده است.

متقی‌زاده، روشن‌فکر، و اسماعیلی (۱۳۹۳) در مقاله‌ای به بررسی سرفصل درس «متون نظم و نثر» رشته زبان و ادبیات عربی پرداختند. پژوهش‌گران این مقاله معتقدند که هرچند

این درس از دروس پایه است و نقش کارآمدی در تقویت مهارت‌های ترجمه، خواندن، و سبک‌شناسی دارد، دارای سرفصلی است که با اهداف این درس هم‌خوانی کامل ندارد و باید به‌طور جداگانه در دو بخش نظم و نثر طراحی شود. درنهایت، نویسندگان پس از دریافت نظر استادان، نقد، و آسیب‌شناسی سرفصل این درس متناسب با این درس سرفصلی پیش‌نهاد دادند.

بهرام‌بیگی (۱۳۹۱) در مقاله «ویژگی‌های مطلوب در تدوین سرفصل درسی دانشگاهی با نقد سرفصل‌های درسی رشته زبان فرانسه» به بررسی میزان مطلوبیت سرفصل‌های رشته زبان فرانسه در ایران پرداخته است و سرفصل‌ها را نیازمند بازنگری جدی دانسته و عمده اشکالات آن را در تقدم و تأخر برخی مطالب و نیاز به گذراندن برخی از پیش‌نیازها برشمرده است.

احمدی‌صفا و امرایی (۱۳۹۰) در پژوهشی به ارزیابی سرفصل درسی دوره کارشناسی مترجمی زبان انگلیسی از نظر رشد توانایی ترجمه دانشجویان پرداخته‌اند. در این پژوهش، ابتدا الگوی توانایی ترجمانی برآمده از سرفصل ترسیم شده است. سپس، با الگوی کلی مناسب‌تر از دیگر الگوهای امر تربیت مترجم مقایسه شده است. پژوهش‌گران به این نتیجه دست یافتند که برخی از توانایی‌های مهم برشمرده در الگوی کلی چون توانایی‌های حرفه‌ای و ابزاری، بین‌افردی، و نگرشی در سرفصل وجود ندارند. بنابراین، افزودن برخی درس‌ها و اعمال پاره‌ای تغییرات را در سرفصل لازم دانستند.

معلم (۱۳۸۸) در مقاله «ضرورت بازنگری سرفصل دروس رشته ادیان و عرفان» به بازبینی سرفصل دروس رشته ادیان و عرفان اسلامی پرداخته است. پژوهش‌گر این مقاله سرفصل‌های موجود را ملغمه‌ای میان رشته‌های دانسته‌اند که فراگیران را متخصص بار نمی‌آورد. وی با مقایسه سرفصل‌های این رشته با رشته‌های دانشگاه ادیان و مذاهب قم معتقد است که تقسیم‌گرایش ادیان و عرفان به‌صورت رشته‌هایی با عناوین مستقل راهی برای احتراز از گستردگی و کلی‌گویی سرفصل‌ها و گرایش به تخصص‌گرایی است.

فرهنگی (۱۳۸۵) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی و ارزیابی آیین نگارش و ویرایش ۱ و ۲ دانشگاه پیام‌نور» کتاب‌های مدنظر را تحلیل کردند و ضمن بیان نکات مثبت آن، مواردی نظیر نداشتن ساختار مناسب، ناهماهنگی حجم مطالب نگارش و ویرایش، وجود اشکالات متعدد نگارشی در کتاب‌ها، و... را از موارد ضعف این کتاب‌ها دانستند.

۳. بدنه تحقیق

۱,۳ درآمدی بر وضعیت کنونی درس نگارش خلاق

درس نگارش خلاق، یک واحد عملی در برنامه درسی همه رشته‌های دانشگاه فرهنگیان به جز رشته زبان و ادبیات فارسی است. از آن‌جا که هدف این درس نگارش و خلاقیت نگارشی است، وجود آن به خصوص در برنامه درسی دانشجویان رشته آموزش ابتدایی از اهمیت بالایی برخوردار است، زیرا مهارت نوشتن که نگارش خلاقانه نیز در آن می‌گنجد، یکی از چهار مهارت اصلی‌ای است که دانشجویان این رشته در آینده شغلی خود آموزش آن را پیش‌رو خواهند داشت. بنابراین، باید در آن تبحر یابند تا بتوانند آن را به‌درستی آموزش دهند. سرفصل ارائه‌شده برای این درس باید مبتنی بر ایجاد خلاقیت در نگارش باشد. از این رو، فراگیران باید از سطوح پایین یادگیری به سرعت عبور کنند و به سطوح بالای یادگیری، یعنی ترکیب یا آفرینش، دست پیدا کنند. در این جا، به شرحی از سرفصل موجود پرداخته خواهد شد. در معرفی درس و منطق آن نگاشته شده است:

نگارش خلاق برای دانشجویان رشته‌های مختلف نه تنها مقدمه‌ای است برای نگاشتن روان و سنجیده متون علمی، بلکه فرصتی است که ذهن، زبان، و قلم دانشجویان را در تخیل مثبت تقویت نموده، زمینه را برای پرورش مفاهیم علمی، تخصصی، و هم‌چنین نگارش ساده، روان، پخته، و سخته مهیا نماید (شورای عالی برنامه‌ریزی آموزشی ۱۳۹۵).

در اهداف و پی‌آمدهای این درس آمده است که دانشجو باید بتواند:

۱. اهمیت نگارش خلاق را در کسب مهارت‌های علمی و تخصصی تجربه کند؛
۲. تمایز نگارش خلاق و هنرمندانه را با دیگر نگارش‌های غیرهنری و ادبی شناسایی کند؛
۳. اصول و قواعد کلی نگارش خلاقانه را تبیین کند؛
۴. خلاقیت و توانایی خود را در نوشتن برخی از انواع نوشته‌ها و قالب‌های هنری به‌کار گیرد؛
۵. با تجربه نوشتن خلاق به نقد و زیباشناسی حداقلی متون هنری پردازد (همان).

این اهداف بر سه شایستگی اساسی مبتنی است که عبارت‌اند از: دانش نگارش خلاقانه، آفرینش نگارش خلاقانه، و نقد و تحلیل.

در این سرفصل، محتوای درس در شانزده جلسه تقسیم‌بندی شده است که به‌ترتیب عبارت‌اند از: ۱. آشنایی با تأثیر و تأثرات نگارش خلاق در تمدن و فرهنگ بشری؛

۲. تشریح اهمیت و نقش زبان در جهان‌بینی، افق اندیشگی، و رفتار آدمی؛ ۳. تبیین تفاوت و تمایز بین زبان، گفتار، و نوشتار؛ ۴. تشریح تفاوت زبان ادبی با زبان علمی؛ ۵. تبیین عوامل نوشتار خلاق: زبان، بیان، و صور خیال؛ ۶. تشریح عناصر مربوط به خلاقیت زبانی، بیانی، و صور خیال؛ ۷. معرفی قالب‌های ادبی که بیش‌ترین کاربرد را در نگارش خلاق دارند؛ ۸. تبیین کلی قالب داستان، اهمیت آن در نگارش خلاق، و عناصر داستان؛ ۹. تشریح قالب داستان کوتاه کوتاه؛ ۱۰. توضیح قالب داستان بلند و رمان؛ ۱۱. تشریح مشخصات قطعه ادبی؛ ۱۲. معرفی ساختار حدیث نفس و خاطره‌نویسی، روزنگار، و تفاوت آن‌ها؛ ۱۳. تشریح قالب سفرنامه‌نویسی و مشخصات آن؛ ۱۴. تشریح کلیاتی از نقد ادبی براساس زبان، بیان، و صور خیال ادبی؛ ۱۵. توضیح چیستی و کاربرد زندگی‌نامه خودنوشت و تفاوت آن با زندگی‌نامه‌نویسی؛ ۱۶. مقایسه قالب‌های ادبی بحث‌شده و مقایسه کارکرد آن‌ها در بافت فرهنگی و هنری و اجتماعی (همان).

چنان‌که مشاهده می‌شود، از جلسه هشتم تا پانزدهم، یعنی نیمی از جلسات در نظر گرفته‌شده برای تدریس این درس، مختص شرح قالب‌های ادبی است و تنها در پایان جلسات یازدهم، دوازدهم، و سیزدهم از دانشجو خواسته شده است به‌عنوان تکالیف عملکردی، به نگارش متونی در ژانرهای معرفی‌شده در همان جلسه بپردازد. سرفصل موجود یک جلسه کامل را به تشریح اهمیت و نقش زبان در جهان‌بینی و افق اندیشگی انسان اختصاص داده است، درحالی‌که دو قالب بسیار مهم داستان کوتاه و قطعه ادبی را به یک جلسه محدود کرده است. هم‌چنین، در سرفصل موجود برای سه قالب حدیث نفس، خاطره‌نویسی، و روزنگار تنها یک جلسه اختصاص داده شده است و آن‌ها را در جلسه دوازدهم و حتی بعد از قالب‌هایی مثل داستان کوتاه کوتاه (داستانک) و قطعه ادبی قرار داده است، درحالی‌که این قالب‌ها مقدمه نویسنده هستند. مهم‌تر از همه، راهی که برای تدریس این قالب‌ها پیش‌نهاد کرده بسیار سستی و بیش‌تر مبتنی بر معرفی ساختار است و تکالیف یادگیری را نیز به خوانش چند نمونه از ژانرهای موردنظر محدود کرده است. براساس وجود چنین ضعف‌هایی در سرفصل درس نگارش خلاق، این پژوهش درصدد است تا با تغییر بودجه‌بندی سرفصل و استفاده از روش‌های تدریس خلاقانه برای فعال کردن خلاقیت فراگیران و با استفاده از تکالیف یادگیری متفاوت، خلاقیت دانشجو معلمان و توانایی آن‌ها در نگارش خلاقانه ژانرهای مدنظر در سرفصل موجود را افزایش دهد.

۲,۳ روش تحقیق

روش تحقیق پژوهش حاضر از جهات مختلف قابل بررسی است. از آنجاکه این پژوهش مقایسه‌ی نتیجه‌ی تدریس در گروه‌های مختلف براساس سرفصل موجود و سرفصل نگاشته‌شده‌ی استاد درس است، روش تحقیق در این پژوهش از نظر هدف کاربردی است. گردآوری اطلاعات به روش میدانی صورت پذیرفته است. با توجه به این که محقق درصدد مقایسه‌ی میانگین گروه‌های آزمایش و گروه کنترل است و کنترل متغیرها به صورت صددرصد امکان‌پذیر نبوده است، این پژوهش از نوع شبه‌آزمایشی است. جامعه‌ی آماری این پژوهش عبارت است از دانشجو معلمان دانشگاه فرهنگیان استان مازندران و نمونه‌ی آماری سه گروه همانندسازی شده از دانشجویان رشته‌ی علوم تربیتی (آموزش ابتدایی) ورودی ۱۳۹۷ است؛ بدین شرح که در بین دانشجو معلمان ورودی ۱۳۹۷ دانشگاه فرهنگیان، سه گروه که از نظر رشته‌ی تحصیلی، میانگین رتبه‌ی ورود به دانشگاه، و میانگین معدل کل نیم‌سال گذشته همانندی بیش تری با یکدیگر داشتند، به عنوان نمونه‌ی آماری انتخاب شدند. به طور تصادفی یک گروه به عنوان گروه کنترل و دو گروه به عنوان گروه آزمایش در نظر گرفته شد. در گروه کنترل، محتوای درسی دقیقاً مشابه سرفصل موجود ارائه شد و در دو گروه دیگر، این سرفصل با تغییراتی تدریس شد. در این پژوهش، تغییر کامل سرفصل مدنظر نبوده است، بلکه در دو گروه آزمایش نیز همان سرفصل با تغییر بودجه‌بندی ارائه شد، به طوری که مباحث مرتبط با شناخت و یادگیری در جلسات کم‌تر و مطالب مرتبط با خلق و نوآفرینی در جلسات بیش تری ارائه شد و از راه‌کارهای خلاقانه و روش‌های نوین یاددهی و یادگیری که همگی مبتنی بر بحث و نقد گذاشته شده بودند استفاده شد؛ بدین ترتیب که مباحث تعریفی و آنچه مربوط به دانش نگارش خلاقانه بود، تنها در دو جلسه ارائه شد و چهارده جلسه دیگر با تأکید بر آموزش نگارش انواع ادبی خلاقانه که در سرفصل موجود مبتنی بر ارائه بوده است مانند روزنگار، خاطره، داستان کوتاه کوتاه، و قطعه‌ی ادبی با روش‌ها و راهبردهای خلاقانه‌ای نظیر بارش مغزی، بدیعه‌پردازی، استقرایی، کلاس معکوس، و... تدریس انجام گرفت. این جلسات به خوانش نمونه‌های برجسته از هر ژانر و نقد و بررسی نوشته‌های خلاقانه، آفرینش متن خلاقانه، و نقد و تحلیل نوشته‌های دانشجو معلمان اختصاص یافت. پس از پایان تدریس، از هر سه گروه خواسته شد تا در محیطی مشابه، در هر چهار ژانر ارائه‌شده مطالب خود را بنویسند. سپس، نوشته‌های آنان مورد تحلیل محتوا قرار گرفت.

ابزار پژوهش شامل فهرستی بود که عناصر مرتبط با هر چهار ژانر در آن ذکر شد. برای هر کدام از ژانرها، بیست نمره در نظر گرفته شد و به نسبت اهمیت هریک از عناصر به آن‌ها ضریب وزن داده شد. بر این اساس، مؤلفه‌ها و عناصر مرتبط با هر نوع ادبی با مراجعه به مقالات، کتب، و مشورت با استادان ادبیات استخراج شدند که در این جا به تفکیک نوع ادبی ارائه خواهند شد. اعدادی که کنار هر مؤلفه قرار داده شده بیانگر ارزشی است که به هر مؤلفه اختصاص داده شده است:

روزنگار: زبان (۳)، توصیف رئالیستی (۴)، توصیف اکسپرسیونیستی (۴)، جزئی‌نگری (۳)، ثبت رخدادهاى عمده (۳)، و بازتاب نگرش نویسنده به جهان (۳).

سفرنامه: زبان (۲)، طرح منسجم (۲)، روایت‌گری (۲)، تمهیدات ادبی (۲)، توصیف رئالیستی فضا و موقعیت (۳)، توصیف اکسپرسیونیستی فضا و موقعیت (۳)، بازتاب دیدگاه خاص نویسنده به جهان (۲)، توجه به جزئیات (۲)، و کشش داستانی (۲).

قطعه ادبی: زبان (۵)، موسیقی (۵)، تصویرسازی (۵)، عاطفه شعری (۵)، و اندیشه شعری (۵).

خاطره: زبان (۲)، پی‌رنگ (۲)، روایت‌گری (۲)، توصیف و فضا سازی (۲)، گفت‌وگو (۲)، شخصیت‌پردازی (۲)، کشمکش (۲)، کشش داستانی (۲)، مخاطب‌محوری (۲)، پایان‌بندی (۲).

داستان: زبان (۲)، پی‌رنگ (۲)، توصیف و فضا سازی (۲)، زاویه دید (۲)، شخصیت‌پردازی (۲)، زمان و مکان (۲)، گفت‌وگو (۲)، کشمکش (۲)، کشش و نقطه تعلیق (۲)، و پایان‌بندی (۲).

تمامی نوشته‌های دانشجو معلمان، به تفکیک عناصر نام‌برده مختص هر نوع ادبی و براساس هریک از چهار مؤلفه خلاقیت، یعنی سیالیت، اصالت، انعطاف، و بسط نمره‌گذاری شد و نتایج یافته‌ها به وسیله نرم‌افزار متلب (Matlab) ارزیابی شد.

۳,۳ یافته‌های پژوهش

در این قسمت از پژوهش، ابتدا میانگین نمرات هر سه گروه به تفکیک نوع ادبی و مؤلفه‌های خلاقیت در جدول‌هایی ارائه شده است. سپس، تفاوت آن‌ها در نمودارهایی نشان داده شده است.

جدول ۱. میانگین نمرات گروه یک (کنترل)

انواع ادبی	سیالیت	اصالت	انعطاف	بسط	میانگین
روزنگار	۱/۴۲	۰/۶۴	۰/۷۰	۰/۹۸	۰/۹۴
سفرنامه	۰/۷۴	۰/۳۳	۰/۳۸	۰/۵۳	۰/۵۰
قطعه ادبی	۱/۳۲	۰/۶۶	۱/۰۹	۱/۰۷	۱/۰۳
خاطره	۰/۸۳	۰/۳۰	۰/۴۰	۰/۵۶	۰/۵۲
داستان	۰/۹۷	۰/۳۴	۰/۴۴	۰/۷۱	۰/۶۲
میانگین	۱/۰۶	۰/۴۵	۰/۶۰	۰/۷۷	۰/۷۲

باتوجه به جدول ۱، میانگین نمرات انواع ادبی مورد مطالعه با در نظر گرفتن نمرات سیالیت، اصالت، انعطاف، و بسط در گروهی که درس نگارش خلاق دقیقاً مطابق سرفصل موجود ارائه شده است، ۰/۷۲ به دست آمد.

جدول ۲. میانگین نمرات گروه دو (آزمایش ۱)

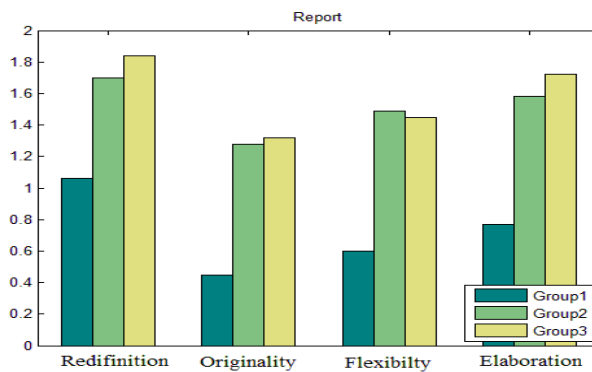
انواع ادبی	سیالیت	اصالت	انعطاف	بسط	میانگین
روزنگار	۲/۳۶	۱/۷۹	۲/۰۲	۱/۹۹	۲/۰۴
سفرنامه	۱/۳۲	۰/۸۱	۰/۸۸	۱/۰۶	۰/۹۹
قطعه ادبی	۲/۱۳	۱/۹۳	۲/۵۲	۲/۳۷	۲/۲۴
خاطره	۱/۳۸	۰/۹۵	۱/۱۷	۱/۲۲	۱/۱۸
داستان	۱/۴۱	۰/۹۳	۰/۸۴	۱/۲۷	۱/۱۱
میانگین	۱/۷۰	۱/۲۸	۱/۴۹	۱/۵۸	۱/۵۱

جدول ۲ نتایج حاصل از گروه نخست آزمایش یا گروه دوی پژوهش را نشان می‌دهد. در این گروه، که درس نگارش خلاق با تفاوت در بودجه‌بندی و تأکید بر سطوح بالای یادگیری تدریس شده است، نمرات انواع ادبی مورد مطالعه با در نظر گرفتن نمرات سیالیت، اصالت، انعطاف، و بسط ۱/۵۱ به دست آمد.

جدول ۳. میانگین نمرات گروه سه (آزمایش ۲)

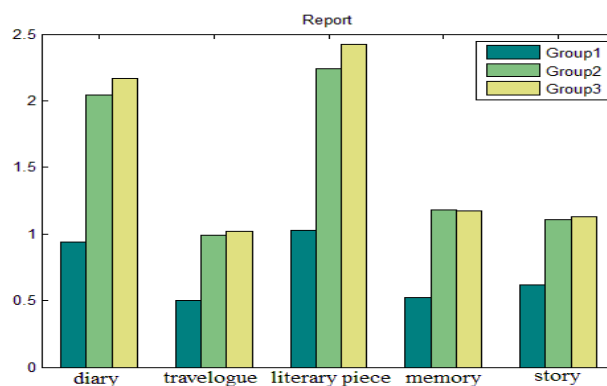
انواع ادبی	سیالیت	اصالت	انعطاف	بسط	میانگین
روزنگار	۲/۵۲	۱/۸۵	۲/۰۳	۲/۲۷	۲/۱۷
سفرنامه	۱/۱۶	۰/۸۸	۰/۹۲	۱/۱۰	۱/۰۲
قطعه ادبی	۲/۷۱	۲/۰۹	۲/۲۴	۲/۶۵	۲/۴۲
خاطره	۱/۴۱	۰/۹۱	۱/۱۹	۱/۱۹	۱/۱۷
داستان	۱/۳۹	۰/۸۷	۰/۸۸	۱/۳۸	۱/۱۳
میانگین	۱/۸۴	۱/۳۲	۱/۴۵	۱/۷۲	۱/۵۸

جدول ۳ نتایج حاصل از دومین گروه آزمایش یا گروه سه پژوهش حاضر را نشان می‌دهد. بنابراین، در دومین گروه آزمایش نیز که درس نگارش خلاق با تفاوت در بودجه‌بندی و تأکید بر سطوح بالای یادگیری تدریس شده است، نمرات انواع ادبی مورد مطالعه با در نظر گرفتن نمرات سیالیت، اصالت، انعطاف، و بسط $1/58$ به دست آمد. نمودارهای ذیل تفاوت نمرات سه گروه را به صورت تصویری نمایش می‌دهد.

نمودار ۱. میانگین نتایج سه گروه به تفکیک ابعاد خلاقیت

نمودار ۱ مقایسه عناصر خلاقیت بین سه گروه را نشان می‌دهد. تفاوت گروه دو و سه که با تغییراتی در سرفصل آموزش دیدند، با گروه یک که دقیقاً مطابق سرفصل آموزش دیدند، کاملاً مشهود است.

نمودار ۲. میانگین نتایج سه گروه به تفکیک ژانرها

نمودار ۲ مقایسه نتایج انواع ادبی مورد مطالعه بین سه گروه را نشان می‌دهد. در این نمودار، تفاوت نمرات گروه دو و سه که با تغییراتی در سرفصل آموزش دیدند، با گروه یک که دقیقاً مطابق سرفصل آموزش دیدند مشهود است.

۴. نتیجه‌گیری

تحلیل داده‌های به‌دست‌آمده در بررسی سرفصل درس نگارش خلاق نشان می‌دهد که به‌وجود آوردن تغییرات جزئی در بودجه‌بندی دروس و تأکید بیش‌تر بر سطوح بالای یادگیری مانند نقد و آفرینش می‌تواند در افزایش خلاقیت فراگیران تأثیری عمیق داشته باشد و فرصتی ایجاد کند تا ذهن، زبان، و قلم دانشجویان در جهت تخیل مثبت حرکت کنند و زمینه را برای پرورش مفاهیم علمی و تخصصی و نگارش ساده و روان مهیا کنند.

پژوهش حاضر نشان می‌دهد علی‌رغم آن‌چه در اهداف و پی‌آمدهای یادگیری این سرفصل آمده است، سرفصل موجود ضعف‌هایی دارد که فراگیران را به توان‌مندی‌های لازم نمی‌رساند و تقویت سطوح بالای شناختی را به‌خوبی ممکن نمی‌سازد. بنابراین، ایجاد تغییراتی در سرفصل موجود ضروری است. پژوهش حاضر از این منظر و هم از این جهت که سرفصل یک درس را به‌طور خاص بازبینی و نقد کرده است، با پژوهش‌های سیدان (۱۳۹۹)، متقی‌زاده و دیگران (۱۳۹۳)، و فرهنگی (۱۳۸۵) هم‌سوست، اما آن‌چه پژوهش حاضر را از سایر پژوهش‌های این حوزه منفک می‌کند، روش اجرای این پژوهش است. سایر پژوهش‌ها به‌صورت کتاب‌خانه‌ای، نظرسنجی، و مقایسه‌ای انجام شده‌اند، درحالی‌که پژوهش حاضر با استفاده از رویکرد شبه‌آزمایشی و به‌شیوه میدانی است.

نخستین کاری که این پژوهش برای رسیدن به هدف توان‌مندی فراگیران در نگارش خلاقانه انجام داد، تغییر در بودجه‌بندی سرفصل و تأکید بر بخش‌هایی بوده است که بر آفرینش‌گری و خلق تأکید داشتند. این بخش از پژوهش از جهاتی با پژوهش متقی‌زاده و دیگران (۱۳۹۳)، که از کلی‌بودن سرفصل انتقاد کرده‌اند، مشابه است.

توجه به تک‌تک عناصر مربوط به هریک از انواع ادبی در آموزش و تأکید بر افزایش هم‌زمان مؤلفه‌ها و چهار عنصر خلاقیت از دیدگاه تورنس یعنی سیالیت، اصالت، انعطاف، و بسط از مهم‌ترین رویکردهای آموزش در این پژوهش بوده است و نوشته‌های فراگیران نیز بر همین اساس مورد تحلیل محتوا قرار گرفت. نتایج تحلیل محتوای نوشته‌های فراگیران در

هر سه گروه (یک گروه کنترل و دو گروه آزمایش) نشان داد که نمرات دو گروه آزمایش که با تغییر سرفصل موجود آموزش دیدند، به شکل قابل ملاحظه‌ای از گروه کنترل بالاتر بوده است، به طوری که میانگین گروه کنترل به تفکیک انواع ادبی و عناصر خلاقیت $۰/۷۱$ به دست آمد، در حالی که میانگین گروه یک آزمایش، به تفکیک مؤلفه‌ها و عناصر ذکر شده $۱/۵۱$ و گروه دوی آزمایش $۱/۵۸$ بوده است. بنابراین، گروه یک آزمایش ۵۲ درصد و گروه دوی آزمایش ۵۵ درصد نسبت به گروه کنترل بهبود داشته است. این در حالی است که نمرات دو گروه آزمایش بسیار نزدیک به یکدیگر بوده است و تنها $۰/۰۴$ تفاوت بین این دو گروه مشاهده شد. این نکته فرضیه اول پژوهش را به خوبی تأیید می‌کند. هم‌چنین، باتوجه به جزئیات مندرج در هر جدول می‌توان مشاهده کرد که فراگیرانی که با سرفصل پیش‌نهادی این پژوهش آموزش دیدند، در همه انواع ادبی و هر چهار مؤلفه خلاقیت، به بهبود قابل توجهی دست یافتند. این نکته نیز فرض دوم و سوم پژوهش را تأیید می‌کند. بنابراین، پیش‌نهاد می‌شود برای درسی مانند نگارش خلاق، که مبنای آن بر نوآفرینی و خلاقیت است، سرفصل جدیدی طراحی شود که با هدف مذکور هم‌خوان باشد و بیش‌ترین تأکیدش بر سطوح بالای شناختی، به خصوص ترکیب، باشد. این تغییر سرفصل حتی می‌تواند با تغییر در بودجه‌بندی در بخش‌های پیش‌نهادی برای جلسات مختلف نیز هم‌راه باشد.

کتاب‌نامه

- احمدی صفا، محمد و علی‌رضا امرایی (۱۳۹۰)، «ارزیابی سرفصل درسی دوره کارشناسی مترجمی زبان انگلیسی از نظر رشد توانش ترجمانی دانشجویان»، فصل‌نامه مطالعات زبان و ترجمه، ش ۳.
- بوقس، نجاة عبدالله محمد (۱۹۹۸)، *فاعلیة برنامج تدریسی مقترح فی تمیة مهارات تدریس المفاهیم العلمیة لدى الطالبات المعلمات بكلیة التریبة بجدة*، رساله دکتورا، السعودیة: کلیة البنات بجدة.
- بهرام‌بیگی، مه‌ری (۱۳۹۱)، «ویژگی‌های مطلوب در تدوین سرفصل درسی دانشگاهی با نقد بر سرفصل‌های درسی رشته زبان فرانسه»، پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، ش ۲۵.
- درزی رامندی، هادی، علیرضا عصاره، و جمشید جراره (۱۳۹۳)، «تأثیر تدریس به‌روش بدیعه‌پردازی بر افزایش خلاقیت و پیشرفت تحصیلی درس تعلیمات اجتماعی»، فصل‌نامه پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، ش ۱۵، پیاپی ۴۲.

نگاه انتقادی به سرفصل درس «نگارش خلاق» ... (فاطمه جعفری کمانگر) ۱۶۱

سام خانیان، محمدریغ (۱۳۸۷)، *خلاقیت و نوآوری در سازمان آموزشی؛ مفاهیم، نظریه‌ها، تکنیک، و سنجش*، تهران: رسانه تخصصی.

سیدان، الهام (۱۳۹۹)، «رویکردی انتقادی به سرفصل‌های مربوط به نگارش و ویرایش در برنامه درسی دوره کارشناسی زبان و ادبیات فارسی»، *پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی*، س ۲۰، ش ۴.

شورای عالی برنامه‌ریزی آموزشی (۱۳۹۵)، *برنامه درسی دوره کارشناسی پیوسته*، تهران: دانشگاه فرهنگیان.

عسگری، محمد (۱۳۸۶)، «تأثیر روش‌های آموزش خلاقیت بر میزان خلاقیت دانش‌آموزان پایه چهارم ابتدایی»، *نشریه پژوهش‌های روان‌شناختی*، س ۱۰، ش ۳.

فرهنگی، سهیلا (۱۳۸۵)، «بررسی و ارزیابی آیین نگارش و ویرایش ۱ و ۲ دانشگاه پیام نور»، *نامه علوم انسانی*، ش ۱۴.

قاسم‌پور مقدم، حسین (۱۳۸۹) «تفکر خلاق و شیوه‌های پرورش آن»، *کتاب نگارش ۳*، به‌کوشش حسین حسینی‌نژاد، تهران: لوح زرین.

متقی‌زاده، عیسی، کبری روشن‌فکر، و سجاد اسماعیلی (۱۳۹۳)، «نقد و بررسی سرفصل درس متون نظم و نثر رشته زبان و ادبیات عربی در مقطع کارشناسی و ضرورت بازنگری در آن»، *پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی*، س ۱۴، ش ۴.

مطهری، محمدرضا (۱۳۸۰)، «نقش معلم در شکوفایی خلاقیت»، *معرفت*، ش ۵۰.

معلم، ملیحه (۱۳۸۸)، «ضرورت بازنگری سرفصل دروس رشته ادیان و عرفان»، *پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی*، ش ۲۱.

مهرمحمدی، محمود (۱۳۸۹)، «نگارش خلاق؛ حوزه مغفول برنامه درسی»، *کتاب نگارش ۳*، به‌کوشش حسین حسینی‌نژاد، تهران: لوح زرین.

نوری، نظام‌الدین (۱۳۷۳)، *شیوا سخن؛ شیوه تعلیم انشا، نویسندگی و نامه‌نگاری*، بابلسر: زهره.

Agoguéa, M. et al. (2014), "The Impact of Age and Training on Creativity ;A Design-Theory Approach to Study Fixation Effects," *Thinking Skills and Creativity*, no. 11.

Hawthorne, G. et al. (2013), "Impact and Sustainability of Creative Capacity Building; The Cognitive, Behavioral, and Neural Correlates of Increasing Creative Capacity", in: *Design Thinking Research, building Innovation Eco-Systems*, Springer.

Torrance, E. P. (1965), "Scientific Views of Creativity and Factors Affecting Its Growth", *Journal of The American Academy of Arts and Sciences*, vol. 94, no. 3.

Torrance, E. P. and K. Goff (1989), "A Quiet Revolution" *Journal of Creative Behavior*, vol. 23.

